

ÖSSZEFOGLALÓ

Munkánkban a kelet-közép-európai történelemtankönyv-kutatás rendszerváltás utáni változásait vizsgáljuk. A munka aktualitása abban keresendő, hogy az a tendencia, mely szerint a térségben lezajlott rendszerváltással a demokrácia győzedelmeskedett, nem vált általánossá. Ennek oka az, hogy nem minden kelet-európai ország élte meg a 20. század végére saját romanticizmusát, melyet a történelemírásban lehet gyökereztetni. E felfogás a történelemoktatásban és a tankönyvírásban érhető tetten, hiszen ez az állam egyik legcélszerűbb kivitelezhető eszköze, mellyel befolyásolhatja a felnövekvő generációkat. A tankönyvek mindezekhez tudományos, politikai és oktatásgyakorlati szempontból is releváns vizsgálati anyagok, mivel nemcsak „legitimált tudást” és elvárt kompetenciákat, hanem államilag és társadalmilag preferált identitásmintákat is közvetítenek. A rendszerváltás óta több olyan Európa Tanács által szponzorált, konfliktuskezelő történelemtankönyvekkel kapcsolatos konferencia valósult meg, melyek az oktatási anyagok innovációjával, a történelmi egyeztetések és a történelemtanítás modernizálása által próbálták tompítani és/vagy kiküszöbölni a régióban a konfliktushelyzeteket. Munkánk célja, hogy áttekintsük azokat az egyezményeket, amelyek a kelet-közép-európai történelemtanítás modernizálásával foglalkoznak. Tudományos módszerként a szintézist mint történelemkutatási módszert alkalmaztuk.

Kulcsszavak: történelemoktatás, Kelet-Közép-Európa, konfliktuskezelés.

ABSTRACT

In our study we carried out a research on the topic of changes of history writing and teaching in Central and Eastern Europe. From the collapse of Soviet's regime the issue is an up to date one, consequently to the political and economical transition and the tendency of democratization in the region were not universal. Obviously, not all of the Central and Eastern European countries live out their own national romanticism which is where else than in history writing can be rooted. This peculiar idea is detected not only in the history education but also in the edition of textbooks, because they are one of the best and easiest tools in manipulating the rising generation and developing hostile stereotypes against the others. The textbooks assure relevant materials for investigating the theme from scientifically, political and practical point of view, as it conveys not only the required competencies but also the politically and socially preferred patterns. To resolve this tendency a great number of conflict management conferences were held with the sponsorship of European Council. The conferences attempted to mitigate and/or eliminate the conflicts in the region by the innovation of historical discussions and modernization of teaching history. Our aims are to look through the agreements on improving history teaching Central and Eastern European countries. We chose synthesis to our scientific research method.

Keywords: history teaching, Central-Eastern-Europe, conflict management

Szalai Bernadett

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelemtanár szakos hallgatója (specialist szint)
Debreceni Egyetem Angol-Amerikai Intézete Alkalmazott Nyelvészet Szakirányának mesterképzős hallgatója
Beregszász, Ukrajna
szalai.betti@windowslive.com

A KELET-KÖZÉP-EURÓPAI INTERKULTURÁLIS TANKÖNYVKUTATÁS A RENDSZERVÁLTÁS UTÁN¹

*Intercultural textbook research in Central
and Eastern Europe after transition*

*Interkulturalno istraživanje udžbenika u istočnoj i
severnoj Evropi posle promene političkog sistema*

Az interkulturális történelemtankönyv-kutatás helyzete és szerepe Kelet-Közép-Európában¹

A múlt és a történelem politikai „használata” kelet-közép-európai tapasztalatunk (Kende, 2012). A történelemtankönyv bemutatja a modern társadalmak/nemzetek kialakulásának történelmi körülményeit, működésük sajátosságait, valamint felkészíti a tanulókat a társadalmi jelenségek értelmezésére és az állampolgári feladatokra. A tantárgy felkelti a tanulóban a múlt és a jelen társadalmi kérdései iránti érdeklődést, elősegíti a tanuló hazaszeretetének fejlesztését, felkészíti a demokratikus közéletben való tudatos részvételre és szerepvállalásra, hozzájárul az országban élő nemzetiségek, etnikumok, szomszéd népek, más országok és népek megismeréséhez és megértéséhez. Ez alapján fontos felderíteni a történelemtankönyvekben található azon ismereteket, amelyek elősegítik, avagy meggátolják a felnövekvő generáció egészséges társadalomképének formálását, kialakulását. Ennek értelmében a történelemnek mint tantárgynak a tanítása, valamint legfontosabb taneszközének alapvető célja a nemzet, avagy az ország történetének bemutatása.

A Fukuyama-gondolat, mely szerint a demokrácia végleg győzedelmeskedett, csírájában halálra volt ítélve, hiszen nem minden kelet-európai ország élte meg saját romantizmusát, melyet hol máshol, mint a történelemírásban lehet csak gyökereztetni. Azonban ez a sajátos felfogás legjobban a történelemoktatásban és a tankönyvírásban érhető tetten, hiszen ez az állam egyik legcélszerűbb, illetve legkönnyebben kivitelezhető

¹ „A kutatás a TÁMOP 4.2.4.A/1-11-1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése országos program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.”

eszköze, mellyel latens vagy direkt módon befolyásolhatják a felnövekvő generációkat. A tankönyvek mindezekhez tudományos, politikai és oktatásgyakorlati szempontból is releváns vizsgálati anyagok, mivel nemcsak „legitimált tudást” és elvárt kompetenciákat, hanem államilag és társadalmilag preferált identitásmintákat is közvetítenek.

„Ahogy a háború és a fegyveres konfliktusok jellemzői megváltoztak, úgy formálódtak az oktatás és a tankönyvek lehetőségei és kihívásai is” (Höpken, 2003). E mondat Közép-Európa tekintetében akár formálható ekképpen is: ahogy a kommunizmus ideológiájának diktatúrája leáldozott, úgy formálódtak a poszt-szocialista országok történelem- és tankönyvírási lehetőségei és kihívásai is. A tankönyv mint demokratizáló, esetenként nemzetépítő eszköz új dimenziókat nyitott az oktatásban, mellyel a felnövekvő generációt ideológiától mentes, vagy épp ellenkezőleg, új szereplőkkel felcserélt egyszemélyes szemlélettel kívánták szembesíteni.

Habár a kelet-közép-európai poszt-szocialista országok konfliktuskezelésének köszönhetően eddig sikeresen elkerülte a térség a nagyobb etnikai konfliktusok kibontakozását, mégis utóbbi sérelmek és a gazdasági visszamaradottság sebezhetővé, egyben a nacionalista manipuláció célpontjává tették a területet. A két világháború következtében nyugat-európai kutatók és politikai elemzők megfigyelték, hogy a konfliktus forrásai az etnocentrikus oktatásban gyökereznek. A nemzetközpontú oktatás egyik lehetséges eszköze a történelem- és földrajztankönyv, mely szerteágazó módon fejezheti ki az adott politikai ideológia szándékait és céljait. E tendencia a vizsgált régióban is megfigyelhető, melyet olyan, főleg az Európa Tanács által szponzorált történelemtankönyvvel kapcsolatos konferenciákkal, oktatási anyagok innovációjával próbáltak kiküszöbölni, melyek középpontjában a sikeres konfliktuskezelés, történelmi egyeztetés és a történelemtanítás modernizálása áll. Habár egyes államok e jellegű konfliktuskezelése még jóval a rendszerváltás előtt elkezdődött, hathatós eredményeket csak a rendszerváltás után (esetenként a mai napig sem) tudtak felmutatni. A tankönyvegyeztetés folyamata hosszas procedúra, melynek stádiumai, illetve azok eredményei csak később éreztetik hatásaikat. Gondoljunk itt akár a német–francia, akár a német–lengyel történelemtankönyvekre. Mindkét példa jól tükrözi, hogy a folyamatot mennyire befolyásolta az aktuálpolitika, a kor közgondolkodása, a történészek történelmet illető közös egyet nem értése, a megbékéléshez szükséges érzés hiánya nélkül. E probléma a kelet-közép-európai országok többségénél a jelen kihívásaihoz tartozik, ahol a nyugat-európaihoz hasonló tankönyvrevíziós folyamat, mely a II. világháború után „lobbant újra fel és máig lobog”, sajnos a régió a közös történelmével nem tud mit kezdeni. Az egymásra utaltság fontosságát, melyet Nyugat-Európa is sajnos csak két világháború után érzékelt és/vagy értett meg, e régió még nem fogta fel. Ennek oka akár számtalan újkori történelmi eseménnyel magyarázható. Egymás mellett létezésüket az újkor folyamán csak valamilyen nagyobb birodalom, az Osztrák–Magyar Monarchia, vagy az Orosz Birodalom kötelékében, később pedig a Szovjetunió vazallusi államaiként tapasztalhatták meg. Ennek okán a negatív hatások sora, a nemzetiségi problémák megoldatlansága, egyes országoknál a nemzetépítési

törekvések felelevenedése mind-mind megakadályozzák az egymásra utaltság érzetének kialakulását. Természetesen ezek politikai eredetű hatások, amelyek a hétköznapi ember életét is befolyásolják.

Összességében a rendszerváltás utáni történelemírás és -tanítás átformálásának irányvonalait a régió országai már a váltás előtt elkezdték kidolgozni. A tudományterületet és annak oktatását megreformáló intézkedések kidolgozása már az 1980-as évek közepén, a Gorbacsov által meghirdetett „glasznosztj” és „peresztrojka” új irányvonalainak a kihirdetésével megkezdődött. A régió történelem- és tankönyvírását érintő reformgondolatok a következő négy szempont körül rajzolódtak ki:

- „1. történet szemléleti átértékelés,
2. az egész nemzeti történelem szintetizáló újragondolása,
3. új értékrend megteremtése és
4. tematikai szabadság” (Glatz, 2011).

A nemzeti törekvések mellett a nemzetközi békítő szándék is fellendülőben volt. Ezek a nemzetközi szervezetek tankönyvrevíziós tevékenységei, melyek a szemben álló felek egymáshoz fűződő viszonyát a tankönyvek lapjain is megpróbálták konszolidálni.

A poszt-szocialista országok tekintetében a tankönyvkutatás még a '80-as évek folyamán *a Szovjetunióban, az NDK-ban, Magyarországon, Lengyelországban* bontakozott ki. A szovjet tankönyvkutatás alapvető dokumentumát Szujev *A tankönyv* című munkája adta meg. A tankönyvkutatás természetesen, mint minden más, állami befolyás alatt állt, melynek eredményeit az NDK-ban az *Informationen zu Schulbuchfrage* sorozatban tették közzé. (Szabolcs, 1994)

A rendszerváltás már új perspektívát adott a történelem- és tankönyvírásnak, mellyel lehetőség nyílt a nyugat-európai tendenciák kelet-európai meggyökereztetésére, tehát a szocializmus mono-ideológiájából egy demokratikus pluralista eszme felé való átívelésre. Az eseményeket jól tükrözi Miroslav Michera – szlovák történész – a régió és Szlovákia történetírását jellemző összefoglalójában a következőképpen: „A történészek, publicisták elkezdték »dezideologizálni a történelmet«, »új történelmet írni«, »elmondani vagy kiásni a történelmet«, vagy »kitölteni a fehér foltokat«”. A szerző még azt is hozzáteszi, hogy „ahogy Milos Havelka írja, a dezideológikus »objektív tudományhoz« a historizáló, tényközpontú és nem teoretikus történelemszemlélethez való visszatérés valójában csak a történelem egy újabb ideologizált formájához vezetett” (Michela, 2012). A fejlődési ív azoknál az országoknál, amelyek a rendszerváltás előtt valós függetlenséggel nem rendelkeztek, történelemírásukban valóban az említett pályát írták le. Azoknak az országoknak a fejlődési íve, melyek a rendszerváltás után politikai, gazdasági átrendeződést tudhattak maguk mögött, a történelem- és tankönyvírás az adott téma, avagy a tananyag demokratizálódásában, a plurális megközelítés lehetőségében valósulhatott meg.

Kelet-Közép-Európa problémáit érzékelve és észlelve a nemzetközi szervezetek is a tananyagban történő konfliktusfeloldást célozták meg. A régió történelemtudatának és a

felővekvő generáció történelemszemléletének alakításáért az UNESCO² és az Európa Tanács a kelet-közép-európai országokban közös konferenciákat és tankönyvjavító intézkedéseket indítványozott. Ezen intézkedések végrehajtását általában olyan nemzetközi szakmai intézetek, szervezetek bonyolították, melyek az adott állam(ok) szakbizottságával közreműködve próbálták az együttműködés és történelmi kiegészítés lehetőségét megteremteni az oktatási anyagokon belül. A nemzetközi szervezetek közül elsősorban a Braunschweigi Nemzetközi Tankönyvkutató Intézetet és az Euroclio, az Európai Történelemtanárok és Didaktikusok Egyesületét kell kiemelnünk. Az általuk kezdeményezett tankönyvjavító, tankönyv-kiegészítő intézkedéseket az alábbiakban olvashatjuk.

Történelemtankönyv-konferencia a demokratikus átalakulás és a fejlődés jegyében

Varsói konferencia

A konferencia az Európa Tanács, a Lengyel Külügy- és Nemzeti Oktatásügyi Minisztérium, a lengyel Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne (WISP) közoktatási kiadók szervezésében valósult meg. A szimpózium nagyságát és fontosságát a résztvevő felek száma is minősítette, hiszen a rendezvény alakalmával közel húsz közép- és kelet-európai ország oktatásügyi minisztériumának képviselője, számos kormányon kívüli szervezet, mint például a Georg Eckert Nemzetközi Tankönyvkutató Intézet, az EUROCLIO, az Európai Oktatásért Felelős Kiadók Egyesülete, továbbá a Történelem Didaktikusok Nemzetközi Egyesületének tagjai jelentek meg (Stradling, 1996). A konferencia alkalmat biztosított az országok közötti tapasztalatcserére, fejlődést megakadályozó, elhúzódó problémákra és kihívásokra összpontosítottak, annak érdekében, hogy megfejtsek azokat a dilemmákat, melyek minden egyes országot érintenek, hatással vannak rá. A szimpózium célja Maitlan Stobart, az Európa Tanács Oktatás, Kultúra és Sport Osztályának helyettes igazgatója szerint egyetlen elképzelés köré összpontosult: **felkészíteni a felővekvő generációt a demokratikus civil társadalmi életre**, tehát kialakítani azokat a készségeket és viselkedési normákat, melyek nélkülözhetetlenek egy pluralista demokráciában élő állampolgárnak, illetve elősegíteni az európaiak közötti megértés és bizalom kialakulását. Bővebben a konferencia feladatai közé tartozott:

- Az 1989-es politikai és gazdasági változásnak köszönhetően a történelemtankönyvek fejlődésének áttekintése, továbbá a jelenleg tapasztalható korlátok és problémák felderítése.
- Megvitatni a tankönyv elkészítésében alkalmazandó kritériumokat és normákat (mint például a téma kiválasztása, a történelmi események prezentálása, a tudás fejlődésének hangsúlyozása, a közös megértéshez szükséges készségek és képességek kialakítása).

² UNESCO – United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization – Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete.

- Meghatározni a jövő oktatási kiadványainak fejlődési irányvonalát.

A konferencia során olyan, eddig megoldatlanul nyugvó problémák merültek fel, mint a rendszerváltás utáni történelemtanítás és tankönyvírás kulcskérdései. Prof. Jerzy Wiatr, a lengyel nemzeti oktatásügy minisztere szerint a történelemoktatásnak a következő feladatokkal kell megküzdenie:

- a távoli múlt oktatása a szomszédos országokkal és az etnikai csoportokkal való kapcsolat tekintetében;
- a közelmúlt bemutatása a kommunizmus tapasztalatai és a demokratikus átalakulás jegyében.

A miniszter megfogalmazása szerint az adott tankönyv és történelemoktatás műltszemlélete jól tükrözi a demokratikus pluralizmus iránti elkötelezettséget, hiszen a szemlélő szemszögétől és hűségétől függően a drámai események, tragédiák *áldozatainak* és *csatlósok* megítélése gyakran felcserélődhet. Ennek okán a bi- és multilaterális tankönyvegyeztetések jelentősége felértékelődik, elfogadva a saját embereink által elkövetett atrocitásokat, „elismerve az igazságot, ha az fájó is”. Ezen a konferencián adott elő Falk Pingel, a Georg Eckert Nemzetközi Tankönyvkutató Intézet helyettes igazgatója, aki a történelemtankönyv-kutatás fejlődéséről, akkori célkitűzéseiről, azaz a ténybeli hibák azonosításáról, sztereotípiákról, félreértelmzésekről, a fontos történelmi események tudatos kihagyásáról, valamint a nemzeti történelem javára történő ferdítésekről tartott előadást. A tankönyvkutató egyben megjelölte a későbbi kutatások irányvonalát, amelyek a következők: tankönyvi szöveg kielemezése, az eredmények összehasonlítása, annak tudományos elemzése, javaslatok megfogalmazása, mely a hiányzó események és az elfogadhatatlan nézetek megjelölésével elősegítheti az országok és a nemzetek közötti kapcsolat javulását. (Stradling, 1996)

Tankönyvegyeztetések és történelmi törekvések

A német–lengyel tankönyvegyeztetés

A német–lengyel tankönyvek felülvizsgálata meglehetősen lassú tempóban ment végbe, mint francia–német párja. Ennek okai nemcsak a történelmi töréspontoknak (újabbak és mélyebbek) tudható be, inkább a XX. századi történelem körülményeinek, amelyek megnehezítették a tankönyvegyeztetési folyamatok végbemenetelét. A vasfüggöny különböző oldalain való elhelyezkedésnek köszönhetően nehezebb volt maga a kiegyezés is, mint az Európai Közösségen belül.

Előként a megbékélés legnagyobb akadályát a nyugat-lengyel határ-megállapodások képezték. A lengyel területátvétel, a németek kiutasítását, illetve a lengyel–német lakosságcsere eredményezte, amelyet az 1945-ös potsdami szerződés legitimizált is (CARLOWITZ, 2010). Ezt követően csak *Willy Brandt Ost-politikája*, illetve az 1970-es *varsói megállapodás* indította be egy esetleges bilaterális tankönyv-megállapodás lehetőségét, mely irányban a tárgyalások 1972-ben kezdődtek meg. „Mégis a német–lengyel történelemtankönyv szellemi atyja Wladyslaw Markiewicz kényszermunkás és

mauthausini fogoly volt a második világháborúban, akinek legközelebbi munkatársa Maria Wawrykován személyesen Mengele végzett orvosi kísérleteket Auschwitzban” (Vajda, 2008). Így írja Vajda Barnabás: „...a megbocsátásnak is kell, legyen egy sajátos stílusa, a közös főhajtás és letérdelés, amely megmutathatja, hogy miként lettünk azzá, amik vagyunk, a helyett hogy azon rágódnánk, honnan jöttünk” (Vajda, 2008).

Habár a német és a lengyel történelem több évszázadon keresztül összefonódott, a második világháború után mindkét ország történelemtankönyve egymást idegenként, a lengyel tankönyv pedig a németeket egyértelműen ellenségként tüntette fel, mint a II. világháború kirobbantója, illetve legfőbb agresszora. Az NSZK nyugati orientációjának, illetve a társadalmi kohézió fenntartásának érdekében a nyugat-német vezetés teljes közömbösséggel fordult a lengyel történelem felé. Csak a '70-es évek után tapasztalható gazdaságpolitikai és diplomáciai változások hulláma hívta fel az NSZK figyelmét arra a tényre, hogy a lengyel történelemmel kapcsolatos ismeretei igen hiányosak, amelyet sürgősen pótolni kell annak érdekében, hogy a függetlenedő *Lengyelország* ne váljék ellenlábásává a későbbi német egyesítésnek.

A helyzet igazából csak a *Szovjetunió* felbomlásával változott meg, amikor is *Németország* megszűnt az egyetlen ellenség képében feltűnni, így a figyelem ismét a lengyelek szovjet agresszió által okozott sérelmeire irányult (Carlowitz, 2010). A lengyel történetírás már nem tartotta *Németországot* a háború egyetlen kirobbantójának, hanem a *Szovjetunióval* együtt fő bűnösnek kezelte. A tankönyvek felhagytak a potsdami szerződés által *Lengyelországhoz* csatolt területeket „*visszanyert területekként*” ismertetni. Ehelyett a II. világháború utáni *Lengyelország* Nyugatra történő eltolódásáról tettek említést. A további megbékélési, kiegyezési folyamatot azonban nehezebbé tette a '90-es évek közepére megváltozó német-orosz politikagazdasági kapcsolatok alakulása. A két ország tervezetében az oroszok gázvezetékét céloztak kiépíteni, mely Lengyelországot megkerülve, a Balti-tengeren keresztül szelte volna át Európát, aminek eredményeként a lengyel területeket megfosztották volna a közös eurázsiai villamosenergia-ellátás lehetőségétől. A másik ok, amiért a tankönyvgyeztetés, s ezzel együtt a történelmi megbékélés folyamata lelassult, az a *Berlin* központú emlékhely felépítése, mely a lengyelek által kiutasított német lakosság előtt tisztelgett volna. Az emlékhely végül is a German Association of Expellees, avagy a Száműzött Németek Egyesülete által valósult meg, azonban az emlékmű nemcsak a német száműzöttek, hanem más nemzetiségű áldozatok emlékét is őrzi (Carlowitz, 2010). E kezdeményezés nagy port vert Lengyelországban, melynek következménye óriási felháborodást keltett nemzetközi szinten, mivel Steinbachot, a Száműzött Németek Egyesületének vezetőjét 2003-ban egy lengyel újság címlapján náci vezetőként tüntették fel (Bratkowski, 2003).

Német uralomtól hajtott félelem emelte vezetői székbe a Kaczynski-fivérek is, akik nemzetközypontú politikával, időnként németellenes hangulatkeltéssel kívánták stabilizálni hatalmukat. 2006-ban Steinmeier, német külügyminiszter javaslatot tett a lengyel miniszterelnöknek, miszerint a német-francia példához hasonlóan javítsák a

német–lengyel kormányközi kapcsolatokat, tehát dolgozzanak ki egy közös lengyel–német történelemtankönyvet. Kaczynski miniszterelnök a német külügyminiszter kezdeményezését elutasította. A megbékélési terv csak 2007-ben, a Tusk liberális kormány hatalomra jutásával nyert nagyobb teret. A projekt vezetőjévé a lengyel miniszterelnököt, Stanowskit és Brandenburg tartomány oktatásügyi miniszterét, *Rupprechtet* helyezték. A projektet hivatalosan 2008 májusában jelentették be, amikor a kormányok egy elismert német és lengyel történészekből álló szakértői bizottság felállításával kívántak hozzájárulni a program sikerességéhez. A német–lengyel dialógust tapasztalataival a Braunschweigi Georg Eckert Nemzetközi Tankönyvkutató Intézet, illetve a francia–német Lehrwerk segíti. A szakértői bizottság munkáját pedig a német–lengyel Irányító Bizottság vizsgálja felül, mely a két ország kül- és oktatásügyében érintett szervek tagjait foglalja magába (Carlowitz, 2010).

Az ukrán tankönyvgyezetések

1993-ban Ukrajna Oktatási Minisztériuma és a Lengyel Köztársaság Nemzeti Oktatási Minisztériuma közösen létrehozott egy ukrán–lengyel szakértői vegyes bizottságot azzal a céllal, hogy egymás iskolai történelem és földrajz tankönyveinek tartalmát nézze át, javítsa, fejlessze (Szamborovszkyné Nagy, 2010). Azóta 13 alkalommal ülésezett e bizottság. Az ukrán–lengyel közreműködés a mai napig él, például 2009. szeptember 21–25. között Zaporizsjában, illetve 2010. szeptember 21–24. között Gdanskban rendezték meg az ukrán–lengyel szakértői bizottság soron következő plenáris ülését, ahol az iskolai történelem és földrajz tankönyvek fejlesztése volt középpontban (Szamborovszkyné Nagy, 2010).

A második generációs tankönyvek írásának idején, a varsói konferenciának köszönhetően, az ukrán történészek egy csoportja megismerkedhetett a Georg Eckert Nemzetközi Tankönyvkutató Intézettel. A kapcsolat kiépítésének eredményeként 1997 augusztusában a Georg Eckert Intézet elindított egy kutatási programot a *Volkswagen Alapítvány* közreműködésével, amely a FÁK országokban megjelent történelem és szociológia tankönyvek vizsgálata a nemzetiségi önmeghatározás és a nemzetközi orientáció közötti ellentétek tükrében (Szamborovszkyné Nagy, 2010) címet kapta.

A kutatási programon belül a felek 4 alkalommal találkoztak:

- 1998 márciusában Braunschweigben – a tanácskozás alkalmával a Didaktika, az iskolai tervek összeállítása és a történelem, illetve szociológia tárgyak tankönyveinek helyzete témákról alkottak és cseréltek véleményt;
- A második találkozásként 1998 decemberében Kijevben rendeztek egy német–ukrán konferenciát: Az egyén és az állam mint az új és a legújabb kori történelem problematikája. A vitás kérdések, és azok megjelenése a történelem és szociológia tankönyvekben címmel.
- 1999 áprilisában ismét Braunschweigben tanácskoztak A nemzeti és nemzetállami eszme feléledése, az első világháború után. Ezek megnyilvánulása a mai ukrán, moldáv, belorusz, grúz, litván és német tankönyvekben címmel tartottak tudományos szimpóziumot;

- A negyedik, egyben utolsó alkalommal Minszkben tartottak nemzetközi konferenciát A mindennapok története és az ember jogai. Hogyan tudnak az iskolai történelem és szociológia tankönyvek segíteni a tanulók saját érdekeik felismerésében? címmel (Szamborovszkyné Nagy, 2010).

A történelemoktatás és tankönyvírás nyitott és pluralista megközelítése a közelmúlt eseményeinek bemutatásánál is nélkülözhetetlen, főleg abban az esetben, ha az adott kérdés politikailag vitatott és jelenleg is megosztja az adott nemzetet.

Szlovák–magyar tankönyvegyeztetés

A rendszerváltás után a nemzetközi tankönyvegyeztetéshez való hozzájárulásban magyar részről a legnagyobb előrelépésnek a tervezett magyar–szlovák történelemtankönyv kiadása bizonyul. Az alapvető eltökéltség, szándék a két ország, a két nép megbékítésére, együttműködésük és közös jövőjük megalapozására, s az ehhez szükséges szemléletváltás előidézésére irányult. „Minden érdekelt tudta, hogy mindezt csak egy szilárd kiindulópont megteremtésével – a »közös múlt kölcsönös bevallásával és közös feldolgozásával« – lehet megvalósítani” – állítja Jakab György (2008) magyar tankönyvszakértő.

A közös történelemtankönyv koncepciója Szarka Lászlóhoz és Štefan Šutajhoz, továbbá az ő köreikbe tartozó további történészekhez kötődik (Vajda, 2010). Az elképzelés megvalósításához olyan két jelentős nemzetközi szervezet adja tudását és tapasztalatait, mint az International Society for History Didactics (ISHD, Nemzetközi Történelemdidaktikai Társaság) és a Georg Eckert Institute for Internationale Schulbuchforschung (GEI), a világhírű tankönyvkutató intézet. A két ország történészeinek, didaktikusainak, illetve a nemzetközi intézetek legfőbb célkitűzése a Nyugat-Európában már *mainstream* betudható – „a múlt eseményeire való reflexió szabadsága” – koncepció kelet-európai meghonosítása.

A közös tankönyvírás és kiadás fontosságát Vajda Barnabás a következőképp fogalmazta meg: „Magyar–szlovák közös történelemtankönyvnek kulcsszerepe lehet abban, hogy nálunk is meghonosodjon az, amit Robert Stradling összefoglalóan *historical fairness*-nek nevez; ez végső soron nem más, mint annak igénye, hogy a múltból egy teljesebb, komplexebb kép alakuljon ki mindkét nemzeti közösségben” (Vajda, 2010). Ilyen multiperspektívikus képet formál a tervezett tankönyv Trianonról is, ahol a szerkesztők reményei szerint először nyílik lehetőség arra, hogy a két közösség értelmes, intellektuális keretek között tudjon reagálni „a másik” Trianon-történetére, s nem kompromisszumokat keresve próbálják elmaszatolni a történelmi igazságot mindkét fél részéről (Jakab, ifj. Lator, Kratochvíl, Vajda, 2011).

A szlovák–magyar tankönyvegyeztetés fontos szempontja az együttműködés folytatásához szükséges közvélemény megnyerése, mivel a történelemoktatás nemcsak az ismeretanyag közvetítése, hanem a nemzeti identitás, a nemzeti összetartozás, illetve állampolgári lojalitás alapja. A társadalmi, illetve nemzeti tudat tényleges formálásához tehát jóval szélesebb társadalmi párbeszédre, mindinkább egy bizonyos

szemléletváltásra van szükség, mely nem a szembenállást, hanem az együttműködést és a megbékélést kívánja előmozdítani.

A kelet-közép-európai történelem és tankönyvegyeztetések hatékonyan kezelték a régió ütközési felületének enyhítését. Jakab György, a magyar és kelet-közép-európai tankönyvszakértő véleménye szerint az elmúlt évtizedben valamennyi közép-európai országban sikerült tompítani a történelemkönyvekben megjelenő ellenséges beállításokon az „ők és mi” típusú szembenállást, mely nagymértékben csökkent a tantervekben és talán a történelemórák többségében is (Jakab, 2013). Azonban a tankönyvegyeztetések menetének vontatottságából arra a következtetésre juthatunk, hogy a régió történelmi kultúrái még mindig messze állnak egymástól. Habár sikerül a sztereotip közgondolkodást enyhíteni a történelemtankönyvek lapjain, a politikai és gazdasági változások tekintetében új szemlélet alakult ki az országok történelemszemléletében és közgondolkodásában.

Az, hogy a jövőben az adott országok hogyan javítják közös kapcsolataikat, ezáltal hogyan kezelik konfliktusaikat, csak tőlük függ. A közös megállapodásra való hajlam, az egymástól való függés realizálásának lehetőségével talán az országok is a német–francia megbékélés kijárt ösvényére léphetnének. Azonban az útra vezető ösvény csak a saját múlt definiálásával léphető meg.

Felhasznált irodalom

- Bratkowski, S. (2003): Niemiecki kon trojanski. Wprost, 21. 09. 2003.
- Carlowitz, L. (2010): Post Post-war reconciliation through joint textbook revision: The cases of Franco-German and Polish-German history books. Ingo Richter (ed.): *Legitimation and Stability of Political System. The contricution of National Narratives*, 47–63.
- Glatz F. (2011): Történetírás Magyarországon 1949–1990, *Történelmi Szemle*, LIII. 3:315–334. <http://www.glatzferenc.hu/upload/file/Tortenelmi%20Szemle/TSZ2011-03.pdf> Retrieved 15, April, 2015
- Höpken, W. (2003): *Textbooks and Conflicts. Experiences from the Work of the Georg-Eckert-Institute for International Textbook Research*. “Textbooks, Curricula, Teacher Training, and the Promotion of Peace and Respect for Diversity.” Washington, D.C., 2003 March 24–25. A tanulmány a Világbank által szponzorált Tankönyv, Tanterv, Oktatói Továbbképzés, workshop jegyzőkönyvében érhető el.
- Jakab Gy. (2008): *Magyar-szlovák történelemkönyv francia-német mintára*. Múltkor Történelmi portál, 2008 november 12. http://www.mult-kor.hu/20081112_magyarszlovak_tortenelemkonyv_francianemet_mintara
- Jakab Gy. (2013): A közös történelem széthordása, *Történelemtanítás*, XLVIII/IV., 1. http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/wp-content/uploads/2013/04/04_01_09_Jakab.pdf (Retrieved 10 March, 2013)
-

- Jakab Gy., ifj. Lator, Kratochvíl V., Vajda B. (2011): Magyar és szlovák történelemtanárok együttműködése, *Történelemtanítás – Online történelemdidaktikai folyóirat* (XLVI.) Új folyam II. 3. szám 2011. október. <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2011/10/jakab-gyorgy-ifj-lator-laszlo-viliam-kratochvil-vajda-barnabas-magyar-es-szlovak-tortenelemtanarok-egyuttmukodese-02-03-05/> Retrieved 21 Február, 2013
- Kende T. (2011): *A múlt által szétválasztva* (Adéle Gjuričová – Michal Kopeček – Petr Roubal – Jiří Suk – Tomáš Zahradníček: Rozdělení Minulosti – Vytváření Politických identit v České Republice po roce 1989. Václav Havel Library, Praha, 2011, 416.) 170-180.
- Michela Miroslav: Az eltűnt idő őrői. Víták a történelemről és a történészek Szlovákiában. *Történetírás Közép-Kelet-Európában, Múltunk*, 2012/4, LVII. évfolyam, 138–169.
- Stradling, R. (1996): *Council for Cultural Cooperation*. Seminar on: „The preparation and publication of new history textbooks for schools in European countries in Democratic transition”. Hotel Mercure Fryderyk Chopin, Warsaw, Poland, Thursday 14-Staturday 16 November 1996. Strasburg, 7th of May. The seminar was reported.
- Vajda B. (2010): *A közös magyar-szlovák történelem tankönyv történelemdidaktikai kérdéseiről*, *Könyv és Nevelés* (Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum kiadványa), XII. évfolyam, 2010/1. http://olvasas.opkm.hu/portal/felso_menusor/konyv_es_neveles/a_kozos_magyarszlovak_tortenelem_tankonyv_tortenelemdidaktikai_kerdeseirol
- Vajda K. (2008): Tankönyv és politika, *Könyv és Nevelés*. Budapest: Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet – Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 2008/1, X. évf. 25–32.

